

AMAGYAR NYILVÁNOSSÁG SZERKEZETVÁLTOZÁSAI A KÁDÁR-RENDSZERBEN

1. A rendszerváltás óta a nyilvánosságban lezajlott robbanásszerű változások erős kontrasztban vannak a megelőző időszakokkal. A mai állapot, a nyilvánosság megváltozott szerkezete, az eltérő nézetek és álláspontok, a beszédmódok különbségei azonban nem előzmény nélküliek: kialakulásuk, fejlődésük története a megelőző időszakba nyúlik vissza. Az elmúlt három évtizedben a magyar nyilvánosságot lassú, de fokozatos túgulás, kinyílás jellemezte. A különböző természetű korlátok az adott időszak alatt nem szűntek meg ugyan, de „hátráltak“, és így, bár nem egyenletesen és megszakítások nélkül, de bővült az általuk meghatározott mozgástér. A túgulás a nyilvánosság mindegyik dimenzióját érintette: a vizsgált időszak folyamán bővült a nyilvánosan megvitatható, problematizálható témák köre, és változott, tágult azoknak az értékeknek a halmaza, amelyekkel a témák kapcsolatba, összefüggésbe hozhatók. Kiszélesedett a nyilvánosságban részt vevők, megszólalók köre, és megnövekedett a nyilvánosságban megjeleníthető nézőpontok, álláspontok sora. A nyilvánosság fejlődése lehetőséget adott különböző értelmiségi csoportok megszerveződésére és a nyilvánosságban való megjelenítésére. A nyilvánosság korlátozott jellege ugyanakkor állandóan kendőző, álcázó, taktikai lépésekre kényszerítette a résztvevőket. A nyilvánosság bővülése következtében a stratégiai viselkedés formái, az álcázások, a kötelező, a magától értetődő és a csak utalásokkal kijelölhető témák, értékválasztások köre is állandóan változott, ugyanúgy, mint a lehetséges érvelési módok, beszédmódok, a diszkurzus nyelve vagy az aktuálisan érinthetetlen témák, a tabuk.

2. A nyilvánosságban való megjelenés és ön- vagy csoportmegjelenítés, a nyilvánosság elé való kilépés egy kommunikatív terepen történő mozgást jelent, amely csak e terep vagy szféra diszkurzív cselekvési szabályainak alkalmazásával lehetséges. A nyilvánosság alanyi oldala, az aktív résztvevők halmaza persze feltételezhetően nem homogén masszát alkot, még akkor sem, ha egyébként szigorú egységkényszer nehezedik nyilvános reprezentációikra, megszólalásaikra. Léteznek egymástól eltérő életutakkal, tapasztalatokkal rendelkező személyek, sőt csoportok, akiknek feltételezhetően eltérő értékválasztásai, érdekei, egymástól különböző

preferenciái, céljai vannak. Mindezek következtében különböznek egymástól kompetenciájuk, beszédmódjuk, érvrendszerük tekintetében. Vagyis mivel a nyilvános kommunikáció résztvevői szimbolikus stratégiákat működtetve hozzák létre diszkurzív cselekedeteiket, várhatóan különbségek mutatkoznak e szimbolikus stratégiák, az alkalmazott beszédmódok, érvkészletek, következtetési eljárások között, még akkor is, ha a nyilvánosságnak a politikai mezőtől való függése következtében a korlátozások erősek és a különbségek csak álcázottan jeleníthetők meg. A nyilvánosság, a diszkurzív aktusok, a nyilvános beszéd vizsgálata lehetőséget ad a különböző értelmiségi magatartások, értékválasztások, nézőpontok kikövetkeztetésére, az értelmiségi mező szerkezetének, törésvonalainak feltérképezésére, szinkron állapotainak és diakron változásainak kitapintására.

A most következő megállapítások egy olyan kutatás következtetései, amely éppen azt tűzte célul, hogy a Kádár-korszak magyar nyilvánosságát elemzi oly módon, hogy a nyilvános beszéd vizsgálata segítségével próbál képet rajzolni a magyar értelmiségi mező belső szerkezetéről és folyamatairól. A nyilvános kommunikáció, a beszédmódok, a diszkurzív stratégiák alkalmasak arra, hogy megjelenítsék azt az értelmiségi mezőt, a benne lévő csoportokkal, törésvonalakkal együtt, amelyre erős korlátként nehezedett egy, a politikai mezőből származó külső kényszer: a különbözőségek megjelenítésének tilalma, a konszenzuskényszer. Az elemzés céljaira a nyilvános vitákat választottuk ki, avval az előfeltevéssel, hogy itt per definitionem várhatóan jobban szembesülnek egymástól eltérő, egymással ellenkező álláspontok, alternatív értékrendek, eltérő következtetési módok, szembenálló stratégiák. Természetesen a nyilvánosságban folyó viták nem a kommunikatív cselekvés normatív elvének engedelmeskedő racionális diszkurzus tökéletes megvalósulásának terepei, mégis, az intuitív megítélés szerint, a vita fogalmához hozzátartozik az érvek, álláspontok ütköztetése, a nézetek szembesítése; a megméretés konnotációja.

3. A politikai mező változásai és a legitimitáció

3.1. Az 1956-os válság idején és az azt követő megtorlás utáni időszakban megváltozott a politikai mező szerkezete, a hatalom struktúrája. Az új politika a korábitól eltérő legitimitációt tett szükségessé, és ezt a korábbi politikától való elhatárolódással, az 1956 előtti politikától való nyílt szakítással lehetett megalapozni. Az új legitimitáció kiépítésében a különbséget jól demonstráló új politikai beszédmódra volt szükség. Ezt már a korábbi politikai szlogen megfordítása is jól ábrázolta („Aki nincs ellenünk, az velünk van!“). Az 1956-ot követő nyílt represszió

enyhülése, majd feloldása után a hatalom megváltozott szerkezete lehetőséget teremtett, és az új legitimitáció kiépítésének igénye (a hatalom oldaláról) sürgetővé tette, hogy változások következzenek be az értelmiség és a hatalom kapcsolatában. Dialógus jött létre egyes hatalmi csoportok és személyek és értelmiségi csoportok és személyek között. A némaság évei után e háttérben folyó párbeszéd, alkuk során kompromisszum kötött (vagy talán helyesebb egy széles kompromisszumba torkolló részkompromisszumokról beszélni), melynek téje a nyilvánosság (persze korlátozott nyilvánosság) engedélyezése volt. E korlátozott nyilvánosság működésének során enyhült, fokozatosan oldódott a nyilvános beszéd korábbi teljes politikai alárendeltsége, a napi politika kiszolgáltatásának merev követelménye, a tematikai, stílári, ideológiai direktutasításos rendszer.

3.2. Az új politikai hatalom a rendszer legitimitációját már nem a represszióra, hanem elsősorban egy egyre szélesedő társadalmi kompromisszumra igyekezett építeni: a korábbi politikai rendszernek az egyéni és társadalmi lét minden területén érvényesített direkt beavatkozásával szemben a politika kivonult egyes területekről, lehetővé téve ezek viszonylagos autonómiáját és emancipációját. Az így felszabadult szférák elsősorban (bár nem kizárólag) a magánélet és a magánfogyasztás területei voltak.

A rendszer biztonságos működése érdekében fontossá vált az állampolgári lojalitás megszerzése, ennek érdekében új legitimitációs bázist kíséreltek meg kiépíteni. (Ebben az értelemben persze csak egy gyenge legitimitációfogalomról beszélhetünk, amely nem felel meg sem a Szabó Miklós által támasztott szigorú kritériumoknak, sem a nyelvi eszközökkel a kommunikatív cselekvés során előállított konszenzus kritériumainak. E gyenge legitimitáció az állampolgári beletörődésre, elfogadásra irányul, ehhez kísérel meg kidolgozni kompromisszumos elveket diszkurzív módszerek segítségével.) Az új legitimitációs bázist különböző szinteken kísérelték meg kiépíteni. Hitelességének megalapozását szolgálta a megelőző korszaktól való nyílt elhatárolódás, az új politika és ideológia meghirdetése. A pragmatika volt az új legitimitációs bázis leghangsúlyozottabb szintje: ezt elsősorban a magánélet szférájában kialakult magán szabadsággal igyekezett a hatalom biztosítani, és avval, hogy a privát fogyasztás „választói” szabadságát — bár szerény mértékben, de egyre bővülő — „árubóséggel” alapozta meg. Ez a „fogyasztói vagy fridsiderszocializmus” sokáig érvényes kompromisszum tárgya volt a széles nagyközönség és a hatalom kapcsolatában. Ezt a legitimitációs szintet hatékonyan erősítette a különösen a hatvanas évek második felétől egyre szélesebb körben terjedő kép az ország karizmatikus vezetőjéről (a hatalom csúcán lévő kisember, híján a személyi kultusz korábban jól megismert jegyeinek). Erdemes aláhúzni ebben a folyamatban a politikai paródia jelentőségét csakúgy, mint a következő.

eggyel általánosabb legitimációs szint vonatkozásában is: „Magyarország a szocialista tábor legvidámabb barakkja.“ A külső körülményekre való távoli utalások szövegvilágzatában a fennálló politikai rendszer a lehető legjobbként jelenik meg, amit a realitások megengednek. Mindezekhez a hatvanas évek második felétől egy, a modernizálási ígéretre épülő újabb legitimációs szint járult.

E legitimációs bázis egy másik szintjét a korlátozott nyilvánosság megteremtése jelentette. A nyilvánosság létét a hatalom és az értelmiség, illetve ezek különböző csoportjai között létrejött kompromisszum alapozta meg. E kompromisszum feltétele volt a kialakuló konszolidációnak, ugyanakkor, hosszú ideig, a konszolidáció stabilitása és (lassú) fejlődése újratermelte, erősítette a kialakult kompromisszumot. Ennek az első szakasznak egyfajta bizalmi válság vetett véget a hetvenes évek elején.

4. A hatalom és az értelmiségi mező

4.1. A hatalom oldaláról a legitimitásigény motiválta a kompromisszumot: a nyilvánosság működtetésétől fokozatosan erősödő konszenzus kialakulását várta. A nyilvánosságot mint a legitimáció hordozóját és indiciumát tekintette. Az értelmiséget a kompromisszum megkötésében hagyományos szereptudata vezette elsősorban, a nyilvánosság létrejötte azonban elősegítette a különböző értelmiségi csoportok megszerveződését és nyilvános megjelenítését is, és emellett az értelmiség szakértői, tanácsadó szerepének kialakítását is.

A hatalom és az értelmiségi csoportok kompromisszuma a hatalomban részt vevő néhány személy nyitási politikájának következménye volt, a kompromisszumos tárgyalások lefolytatása, megkötése is ezen személyekhez kapcsolódott. A kialakuló pragmatikus, liberalizáló kultúrpolitika a hatalmon belül létező csoportok közötti alkuk és csaták során jött létre. A kompromisszum gyakorlatilag sok apró kompromisszum eredménye volt, melynek során a kultúrpolitikai irányítás az értelmiségi elit (de elsősorban az irodalom) minden fontos (valóban esztétikai értékeket hordozó) képviselőjével személyes kompromisszumot kötött. Az értelmiségi elit képviselőinek kompromisszumkészségét a hatvanas évtized első éveiben a kiszabadulások, majd a lassan meginduló olvadás hozta létre, és a politikának a korábbi időszaktól való nyilvános elhatárolódása, majd a kialakuló politikai és gazdasági konszolidáció ezt egy ideig tovább erősítette. A kompromisszumot tehát erőteljesen negatív vonások jellemzik: a benne résztvevő felek hajlandók bizonyos önkorlátozásokra. A hatalom kivonul némely területről és megelepszik az ál-

lampolgárok egyszerű passzív beletörődésével, az értelmiség pedig önkorlátozó módon elfogadja a korlátokat és a tabukat. A hatvanas évek elején tehát a hatalom a legitimitációért cserében hajlandó megfizetni a kialakult árat: a korlátozott nyilvánosságot engedélyezi. A hatalom és az értelmiség azonban hangsúlykülönbséggel értelmezi a megkötött alku terminusait. Míg az utóbbi a nyilvánosság létét, az előbbi a korlátozott jelleget tartja meghatározónak. Az értelmiség számára éppen a nyilvánosság kiharcolása a tét, ennek érdekében vállalja az ár megfizetését, a koalíciót, a legitimitást, a tabuk létét. Ugyanakkor a nyilvánosság lehetővé teszi az értelmiség számára (és csakis a nyilvánosság teheti lehetővé a számára), hogy értelmiségiként jeleníthesse meg magát, hogy jellegzetes nézőpontok köré szerveződő csoportok formájában mutathassa fel szerkezetét, illetve hogy elláthassa sajátos, hagyományos értelmiségi szerepeit.

A kompromisszum értelmében kiépültek a nyilvánosság intézményei; létrejöhettek egy korlátozott nyilvánosság, amely (legalábbis bizonyos értékek tekintetében) plurális nyilvánosságként működött, azonban tabukkal és korlátokkal volt körülbástyázva. Az irodalmi nyilvánosság ebben a szerkezetben a politikai nyilvánosságot helyettesítette, az irodalmi értelmiség pedig a korai passzív rezisztenciától a kendőzések és utalások bonyolult szövetébe rejtett képviseleten át a tabuk óvatos megkérdőjelezéséig különböző átmenetek segítségével valósította meg „népképviselői“ és legitimátori kettős szerepét. A tabuk és a szabályok léte és mibenléte maga is tabu volt, a játzmák olyan játéktéren és olyan játékszabályok közepette folytak, amelyek nem voltak nyilvánosak és állandóan változtak.

A kompromisszum ennek ellenére eleinte működött, sőt nagyban hozzájárult a konszolidáció tudati feltételeinek megteremtéséhez. Mindez egy olyan időszakban történt, amikor a korábbi hidegháborús csatározások megszűntek, és egy békés, együttműködésre irányuló politika bontakozhatott ki a nemzetközi terepen. Mindezek a külső és belső feltételek azt eredményezték, hogy a hatvanas évek békés, optimista, előremutató időszakként él a kortársak tudatában.

A lassan, de fokozatosan kinyíló nyilvánosság lehetővé tette az egyes tudományok, művészetek, közbeszédmák emancipálását az ideológia korábbi uralma alól, megkezdődött a korábbi monolit ideológia megrepedezése, összetöredezése; ez ismét csak a kompromisszum kezdeti megerősödését és az értelmiség kompromisszumpárti részének igazolását jelentette. A korlátozott nyilvánosság ebben az időben nagymértékben hozzájárult a konszolidációhoz.

4.2. 1968 után, a külső és belső történések következtében, egyre inkább megrendültek a kompromisszum alapjai. A politikai válsághelyzetben a hatalom oldaláról egyre növekedett a le-

gitimációigény, miközben a politikai vezetés a kompromisszumot statikusnak, állandónak tekintette, újabb árak megfizetésére nem mutatott készséget. A növekvő legitimitásigényt azonban nem követte az értelmiség legitimációs potenciáljának növekedése, számára az egyre növekvő terhek mellett avart nyereség nem jelentkezett. Egyre inkább kitűnt, hogy a kompromisszumba mindkét fél hátsó szándékokkal ment bele. A konfliktusok szaporodtak, az alkuk és koalíciók egyre bizonytalanabbak, rövidéletűbbek lettek.

A válság erősödését különböző okok és konfliktusok motiválták. Az 1968-as párizsi és prágai események nyomán a nemzetközi környezetben bekövetkező változások, az utóbbit követő ideológiai, politikai keményedés, a hetvenes évek elejétől egyre nyilvánvalóbb gazdasági és politikai visszarendeződés, amely hatálytalanított egy sor korábbi alkut és koalíciót, mindezek egyre súlyosabban terhelték a hatalom és az értelmiségi csoportok kapcsolatát. A tulajdonképpen mindig is érvényben maradt kézivezérlés egyre kapkodóbbá vált, szaporodtak a konfliktusok. De a kompromisszum gyengítését szolgálta a személyes kompromisszumok rendszerének két, eleve betáplált ellentmondása: a legkiemelkedőbb értelmiségiekkel kötött személyes kompromisszum nem elégítette ki a csoporttagokat, a „másodvonalbeli” értelmiségieket vagy az ifjabb generációkat, akikkel már nem jött létre hasonló kiegyezés. Emellett a kompromisszumot titkos, nem intézményesült jellege, explikálatlan szabályai, nyelvi kidolgozatlansága törekennyé, sértőlékennyé tették és megakadályozták továbbfejleszhetőségüket. A tudományos értelmiség nem kapott valódi szakértői, tanácsadói szerepet, szakértelmét a politika mindenkori napi érdekei szerint használta ki. Egyre nyilvánvalóbbá vált az alku alku jellege, az, hogy nem tényleges szövetségről van szó szövetségesek híján, hanem a hatalom és az értelmiség egyes képviselői között létrejött olyan kompromisszumról, amely csak bizonyos dolgok vonatkozásában köttetett meg más, lényeges kérdéseket tudatosan félretéve. És mivel a kompromisszum továbbfejlesztésére nem mutatkozott lehetőség (elsősorban a politika oldaláról nem; az értelmiség egyes csoportjai, elsősorban a kompromisszumban, és mellette már elkötelezettek, tettek lépéseket ebben az irányban), a konstrukció omladozni kezdett.

A legitimációs válság talán legfontosabb összetevője maga a fokozatosan fejlődő nyilvánosság volt. A nyilvánosság öngerjesztő mechanizmusai következtében változtak a közbeszéd témái és értékei, de egyes témák és értékek továbbra sem lehettek a nyilvános beszéd és reflexió tárgyai (például a kultúrpolitika maga, az értelmiségi mező, a hatalmi mező, a külpolitikai orientáció, a belpolitikai alternatívák, a függetlenség kérdése). A fennmaradó tabuk és falak által megszabott bővülő játéktér egyre szűkebbnek tűnt az értelmiség számára. A konszenzuskényszer, új egység kötelező, deklaratív megjelenítése szintén súlyos teherként nehezedett az eltérő érték- és

érdekstruktúrával rendelkező, egyre árnyaltabb diszkurzív stratégiákkal jelentkező értelmiségi csoportok számára. A tabuk és szabályok titkossága és változása miatt egyes értelmiségiek vagy csoportjaik (gyakran szándékuk ellenére) kívül kerültek a nyilvánosság falain. Az egyre sűrűsödő konfliktusok közepette beindultak az ellenkező előjelű folyamatok, megindult egy tétova delegitimálási és delegitimálódási folyamat.

Eközben a reformpárti kultúrpolitika a reformellenes politikai erőkkal szemben defenzívába szorult, ám a meggyengült kompromisszum és saját irányítási, hatalomgyakorlási beidegződései nem tették lehetővé számára új, offenzív koalíciók létrehozását. Ennek ellenére a kompromisszum erőzójának folyamata aránylag hosszú ideig tartott, és közben egyszerre működtek az egymással ellentétes legitímálási folyamatok. A konszenzusból ténylegesen és nyilvánosan csak nagyon kevesen léptek ki, az önkorlátozás felmondásával, a szándékosan nem érintett, mert nem érinthető kérdések tárgyalásával (második nyilvánosság), de széles körben is egyre határozottabban megindult a kompromisszum felszámolása a konszenzuális tényezők megkérdőjelezésével, bár ez a folyamat lassan és a széles nagyközönség elől sokáig meglehetősen rejtetten zajlott le a nyilvánosság szűkebb lépcsőfokait jelentő értelmiségi és tudományos nyilvánosság terepén. Mindennek ellenére a nyílt delegitimáció megjelenését a hatalmi mezőben megjelenő válság váltotta ki, és az, hogy a széles tömegekkel megkötött kompromisszumot a gazdasági válság felszámolta. A nyilvánosságban bekövetkező legitímációs válság már csak ezeket követően robbant ki és vált nyilvánossá.

5. A kultúrpolitikai deficit

Az 1956 után megszilárdult politikai rendszer egyik általános jegye, hogy nem volt alkalmas a nyilvánosságtípusú „öngerjesztő”, önreferenciális folyamatok kezelésére. Nem kívánta őket teljesen elfojtani — valószínűleg, mert felismerte, hogy ez úgyszintén lehetetlen. Csakhogy a meginduló öngerjedésekkel szemben tehetetlen volt, mert intézményei, döntéshozó mechanizmusai nem tudták elviselni és kezelni a létrejövő elmozdulásokat. Ez teljesen nyilvánvaló a kulturális folyamatokban, ahol a kezdeti, elég szerény méretű autonóm mozgásterek fokozatosan kitértek, és így tulajdonképpen strukturális okok következtében is konfliktusba kerültek a politikai hatalom birtokosaival.

Az öngerjesztő folyamatok politikai elviselésének egyik elemi technikája nem más, mint a folyamatok tudomásul nem vétele, nem kezelése. Erre a kultúrpolitika csak ritkán volt képes,

mert nem tudott elszakadni attól a régi, már az ötvenes években is uralkodó felfogástól, rutintól, hogy állandó felügyelet és irányítás szükséges minden területen, így a kultúrában is. Még demokratikusabb országokban a politika megengedi magának, hogy vállrándítással reagáljon a művészet társadalomkritikájára; Magyarországon ez a terület állandóan túlpolitizálódott, és az alkotásoknak állandóan hatványozott politikai jelentése és jelentősége lett. Így előállt az a kultúrpolitikai paradoxon, hogy a kultúrpolitika léte is baj, nemcsak a hiánya. A közbe nem avatókozó politika bizonyos területeken és bizonyos mértékig lehetővé tette önálló értékrendek érvényesülését, de e folyamatok soha nem válhattak teljesen autonómmá és öntörvényűekké. A „három T” nemcsak a liberalitás viszonylagosságát jelezte, hanem azt is, hogy az „öngerjesztő” kulturális folyamatokat a politika mégsem merte teljesen magukra hagyni. Így a szokásos kritika mellett, amely az intézményesültség hiányát rója fel a korszaknak, bizonyos területeken éppen az intézményesülésről való lemondás hiányára, a spontán folyamatok elismerésének képtelenségére kell felhívni a figyelmet.

A nyilvánosság kiterjedésének, az „öngerjedésnek” a következménye autonóm kulturális szférák kialakulása. A kulturális eredmények tehát nem egyértelműen „működő” kultúrpolitika sikerei, bizonyos esetekben a politika éppen akkor sikeres, ha nem tesz semmit.

Az elmúlt harminc év kultúrpolitikájának egyik paradox vonása, hogy a saját újításait sem tudta általánosítani. Az ugyanis, hogy a rendszer stabilitását az alávetettek belenyugvására és nem pedig támogatására építette, azt a pragmatikus felismerést tükrözi, hogy a politika működőképességéhez alacsony fokú elkötelezettség is elég — sőt, sokszor jobb, ha nincs erős azonosulás, mert ez növeli az elvárásokat. Ennek a felismerésnek az intézményes általánosítása azonban nem történt meg, ezért váltak az autonóm kulturális közösségekre tartozó ügyek sorozatosan bizalmi kérdéssé.

Általában megfogalmazható, hogy a Kádár-korszak eredményei sajátos félémgoldásokhoz kapcsolódtak. Ez a vonás be volt építve a rendszer struktúrájába egyfelől azáltal, hogy a politikai döntések ideologizáltságának foka a rendszerhez tartozó más országokhoz képest alacsonyabb volt, másfelől és ebből következően azáltal, hogy a személyes befolyásoknak és a személyes, tanácsadói kapcsolatoknak néha szinte döntő szerepük volt. Ez tette lehetővé a viszonylag nagyobb fokú és tematikájában fokozatosan bővülő nyilvánosságot, az eltérő nézetek kendőzött megjelenítésének lehetőségét, sőt a gazdasági reformot is. A személyes, informális kapcsolatok át- meg átszótták a politikai, a gazdasági, a kulturális stb. szférákat. A lényegi információk, a döntéseket előkészítő szakértői tanácsadások, az eseti problémakezelés meghatározó

része az informális kapcsolathálózatot kísérő csatornákon zajlott. Mindez lehetetlenné tette a fejlemények tanulságainak levonását és általánosítását. (Ennek a paternalista személyességnek a következménye az is, hogy minden szférában megjelentek az igazi teljesítmény nélkül érvényesülők; másrészt személyes alkut a politika csak néhány szereplővel tud kötni, a zöm szükségképpen kimarad belőle. De mivel a siker kritériuma és a rendszeren belüli érvényesülés előfeltétele az alkuban való részvétel, ezért elterjedt az a meggyőződés, hogy a rendszer minden érték ellensége. Általános felismerésként tehát azt mondhatjuk, hogy a politika sokkal jobban jár, ha kimarad a kulturális folyamatok többségéből.)

A túlintézményesültség és az intézményes megoldások hiánya, a félmegoldások és a tanulásra való képtelenség mind arra utalnak, hogy a politikai rendszer kettős módon ellehetetlenítette magát: egyrészt a benne levők többsége — persze inkább az alsóbb szinteken — szkepszissel és/vagy cinizmussal szemlélte saját ügyködését, s ez egyszerre adott teret a slamposágnak és a pragmatikus belátásoknak is. Másfelől az intézmények képtelenek voltak megmaradni a politikailag rájuk erőltetett mérsékelt önkorlátozásban, és a pragmatikus nyereségeket bürokratikus, tehetetlen önmozgással ellensúlyozták. A rendszer nem tudta magát korlátozni, de igazi - saját mércéje szerinti - hatékonyságra sem volt képes. Ez magyarázza, hogy kulturális teljesítményeit kiábrándulás követte.

A kulturális területek túlpolitizálása tehát következett a kompromisszumra épített korlátozott nyilvánosság létéből. A kultúrában kialakult egyfajta tagoltság, de mindig is kérdéses volt, hogy ennek milyen a viszonya a társadalom valóságos politikai tagoltságához.⁵

Ennek az öröksége máig hat: a mára kialakult plurális nyilvánosság egyik jellegzetes vonása egy sajátos birkózás: a korábbi nyilvánosság különböző irányultságú, elkötelezettségű résztvevői és csoportjai ma azon vetélkednek, ki volt bátrabb; ki, mikor, hol mert ellenkezni a kultúrpolitikai előírásokkal, ki merészelt dacolni a felülről jövő utasításokkal és elvárásokkal, ki tudta jobban erodálni a korlátokat. Ezek stratégiai csatározások, melyeknek tékje új erőforrások mozgósítása, új pozíciók kiharcolása, új hitelesség megszerzése a megváltozott nyilvánosság mezőjében.

1989-1990

Jegyzetek

Heller Mária - Némedi Dénes - Rényi Ágnes: A magyar nyilvánosság szerkezete a közéleti viták tükrében“ című kutatás, amely a Kádár-rendszer sajtóvitáinak elemzése alapján vizsgálja a magyar nyilvánosság szerkezetének változásait és az értelmiségi mező szerkezetét.

Heller Mária - Némedi Dénes - Rényi Ágnes: „Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986“. *A Népeştudományi Kutató Intézet kutatási jelentései*. 3. sz. (szerk.: Monigl István), Bp. 1990.13-125.0.

Heller Mária - Némedi Dénes - Rényi Ágnes: „A nyilvánosság belső korlátai. Mit olvas ki az olvasó a sajtószövegekből. *Medvetánc*, Bp. 1986.2-3. és 47-68. o. Bp. 1987.

Szabó Miklós: „A legitímáció történeti alakváltozásai“. *Bp. Medvetánc*, 1988. 1. sz. 139-170.0.

Heller Mária - Némedi Dénes - Rényi Ágnes: „Vázlat a nyilvánosság-fogalom értelmezéséhez“. In: *Tükör által homályosan*. (Szerk.: Szabó Márton). MTA Társadalomtudományi Intézet, Bp. 1990. 111-123. p.